

Jaroslav Štěpaník

BRNO

VE DNE, V NOCI

aneb PUPÍK PANÍ EVROPY

Bude to jak Brno

„Podnikat v Latinské Americe znamená naučit se žít s politickými převraty,“ napsal Tomáš J. Baťa ve vzpomínce na budování chilského podniku. Myslím, že taková úvaha nemá platnost pouze pro Ameriku, ještě k tomu Latinskou, to je však vedlejší. Uvítání v Chile bylo tak nadšené a spontánní, až se náš moravský rodák obával, že přemíra chvály až pochlebování by nemusela dobře ovlivnit jeho tehdy sedmnáctiletého syna. „Pamatuj si, Tome,“ pravil k nejmladšímu z Batů, „že postoje lidí se můžou náramně rychle změnit... Vůbec bych se nedivil, kdybychom tu za dva či tři roky měli stávkou jako Brno.“

Tato větička z knížky Švec pro celý svět mi připomněla cosi, nač jsem už téměř zapomněl: přirovnání „jako Brno“. Před nějakými roky se v hovorové řeči vyskytovalo téměř masově. Skoro vše, co mělo být nějak zdůrazněno či podtrženo, bylo zkrátka jako Brno. Proč, není mi tak docela jasné dodnes. Mám jen jistou hypotézu, která vychází spíše z formy než z obsahu.

Proč se neříkalo a neříká: Je to jako Praha, Ostrava či Bratislava? Aby se člověk přiblížil k odhalení záhady, musí si metaforu přeríkat nahlas. Marná sláva, s Prahou, Ostravou, Bratislavou, ani s Olomoucí, Plzní či Košicemi to v daném kontextu zkrátka nevyzní a s Ústím nad Labem už vůbec ne. Docela dobře by zahrčelo: Je to jako Prešpurk; to by se však na nás v zahraničí asi zlobili. Nyní se nadechněte a potom zřetelně a hlasitě pronesete: Je to jako Brno! – Slyšíte ten rozdíl? To zvučí, zní a hrčí dočista jinak. Jak prasknutí biče, výstřel ze startovací pistole, závěrečný, rozhodující úder kulatého razítka. Přirovnání „jako Brno“ prostě sedí pro ten jedinečný zvuk. Zda ladí obsahem, nevím a stejně tak netuším, vzešlo-li z úcty či snad z nějaké nepatřičné ironie k městu jako takovému.

Jeden z rojáků, dnes významný muž v Praze, diagnostikoval Brno jako místo, jehož se malost a provincialita drží jako kozy lůj. Čím více nad tím výrokem přemýšlím, tím více se obávám, že je v něm přinejmenším velký kus pravdy. Je-li tomu tak, pak je to jistě důvod, proč někdejší tradiční přirovnání téměř vymizelo. Brno – někdejší sídlo markrabat, poté zemské hlavní město, pak krajské město a nyní jedno z řady měst vlastně okresních – má na lůj vlastně své, již letité legální důvody. Ono to přirovnání „jako Brno“ vzniklo nejspíše z předchozího „velké jako Brno“. To když se po vzniku první republiky město rozšířilo o přilehlé obce a dalo vznik Velkému Brnu. Od „je to velké jako Brno“ se plynule přešlo k pregnantnímu, jednoduchému „je to jak Brno“, protože to pěkně vyzní a hezky zahrčí.

Dnes kdysi Velké Brno roste pozvolna, krůček po krůčku však vylepšuje svou tvářnost a ti, co tu žijí, jsou patrioty nad jiné. Brno kromě jisté malosti a provinčnosti nese ve své duši do časů budoucích náboj skryté velikosti. Až odhrneme všechn lůj, určitě na to přijdeme. A bude to jak Brno.

Poledník 16° 35', 1996

si na oslavy moc nepotrpěly, a v tom hnědém čase na ně moc pomýšlení nebylo. Vydal se sborník z příspěvků beletristické přílohy Večerů, k tomu něco soudniček Rudolfa Těsnohlídka. Ten v této budově předčasně ukončil vlastní život. Do výběru nemohla být jistě zahrnuta všechna ze slavných jmen přispěvatelů a spolupracovníků redakce. Chyběli i bratři Čapkové, kteří k Lidovkám neodmyslitelně patřili. Mladší Karel, uštván dobou, byl již nějaký rok na literární věčnosti, starší Josef v koncentračním lágru v tušení blízkého konce.

Rok 1943 byl pro Lidovky i vzpomínkou na také již nejsoucího šéfredaktora Arnošta Heinricha. On byl tím, kdo soustředil kolem redakce plejádu vynikajících osobností a zbudoval z brněnských novin list evropské úrovně. Brno té doby nebylo jednosměrnou uličkou, z níž nejlepší a nejschopnější bryskně vyráží na pražské Příkopy. Tvůrčí a dělné osobnosti tehdy z Brna nejen odcházely, ale také sem přicházely a nalézaly v zemském hlavním městě podmínky k uplatnění. Arnošt Heinrich, rodem z Prahy, byl ostatně jednou z takových osobností. Od spolupracovníků a redakce žádal, „aby měla na paměti vysokou úroveň listu, který roste z moravských kořenů, zraje však pod evropským nebem a plody přináší českému člověku“.

Odlepím pohled od paty nádvoří a pozvednu oči vzhůru ke kousku evropského nebe. Přitom mne napadlo, zda by toho Heinricha dnes někteří neměli za podezřelého moravistu. Také mi napadlo, že není asi dobré nahlížet za fasády a průčelí některých brněnských budov a pronikat do jejich nitra. Projdu kolem muže v historickém oděvu, který zve do Historické krčmy. Strmými schody dolů do nejstarší historie dnes již sestupovat nebudu. Ještě mi napadá, že v roce 2003 budou mít Lidové noviny rovných sto let. V Praze to nejspíš oslaví. Já možná na České číslo šest zapálím malou vzpomínkovou svíčku.

KAM, 2002

Na břehu řeky Svitavy

Kdo se seznámí s řekou Svitavou v Brně, vidí pouze pokořenou, úzkou stoku, jak kalně a zahanbeně protéká uprostřed houští rezivých potrubí, šedivých továrních hal a čadících komínů. Ta hubená, nevábná strouha plytkého koryta s bublavým účesem šedohnědých vln není věru žádná krasavice!

Ze starých teplých odvarů a splašek ustálených,
do řeky zkalené mdlou špinou předměstí...

... psal básník a pokračoval:

Ještě chvíli děvčátko adresuje otci výčitky, už však nic neslyším, okénka a dveře zavřeli, vůz utěsnili a jsou pryč. Chvíli po nich startuji i já. Vracím se domů silničkou tam, kde předměstí uchopí řeku chtivými industriálními prsty a promění tok ve stoku. Kdesi uvnitř hlavy mi zazní zahoukání někdejší parní lokálky, a pak jí probleskne asociace. – Vždyť ten někdejší romantický vláček tažený parní lokomotivou, pro mne svázaný s krajem lesů, vod a strání, byl vnitřně a těsně spřízněný právě s brněnskými komíny, továrními halami, vším železem, kouřem a popílkem, co pokrokem pokořily krásku Svitavu.

ČR Brno, Obzor 1986

Malíř a jeho město

Bylo štěstím pro Brno, že rodák z Čech našel své poslání právě zde. Osud ho sem zavál v roce 1916 a od té doby byl s Brnem spjat obdobným poutem jako například Těsnohlídek či Mahen. Eduard Milén byl především kreslířem. Jeho kresby a grafické listy zachycující mnohotvářnost města jsou pro Brno trvalou hodnotou. Město nebylo jeho jediným námětem, svými vedutami a osobitým zachycením míst a zákoutí však mnoha Brňanům jejich město objevil. O jeho vztahu k němu svědčí nejlépe jeho vlastní výpověď:

„Neznal jsem Brno. Ale to, jak mi toto město představil z kopců jej obklopujících jeden z mých tehdejších přátel, na mne zapůsobilo nesmírně hluboko. Maloval jsem Brno z Bílé hory, z Hádů, ze všech možných stran. Vždycky bylo jiné, jednou v slunečním jasu, jindy v podzimmím oparu, měnící se takřka po hodinách; nebyly tu dominanty typu pražských historických památek. Byly tu zato do kopce spěchající předměstské uličky dělnických domků, byly tu neustále čoudící komíny brněnských továren, byly tu prosluněné stráně někdejších vinohradů. Už v roce 1919 jsem vlastním nákladem vydal hrstku litografií s brněnskými motivy. Bohužel, tenkrát o ně nebyl zájem, lidé své město neznali, snad ani k němu zvláště nepřilnuli.“

Konstatování poněkud trpké, zvláště od muže, jenž přišel zvenčí a rozhodl se dát městu svůj talent a píli. Našlo by bohužel adresáty i mezi dnešními obyvateli Brna. Šrámy na reálné tváři města nevypovídají pouze o těch, kteří v minulých letech město spravovali.

Milén vtiskl podobu i slavným brněnským Lidovým novinám. Byl výtvarným redaktorem a kreslířem tehdy nejvýznamnějšího českého deníku soustředujícího velké osobnosti své doby. Spolupracoval s Leošem Janáčkem a navrhl kostýmy a scénickou výpravu pro jeho operu Liška Bystrouška. Grafickou úpravu knihy povýšil na rovnocennou složku slovesného díla, jeho jméno lze číst na vydáních řady knih české a světové literatury a je také autorem ceněných knižních obálek.

Eduard Milén se uplatnil i jako pedagog. Ve válečných letech vyučoval na škole umění

ivní představou. Jistě by to však mělo být cílem, i za cenu širší popularizace s prostředky, které by oslovily širší okruh než úzkou skupinku zasloužilců.

Ani v centru města nebylo o existenci festivalu příliš znát, mnozí obyvatelé asi ani netušili, že se festival koná. V některých případech hlediště nezaplnilo nejen „kusy“, které se často neuvádějí. Silným magnetem nebyl ani zvuk hostujícího pražského Národního divadla či jméno světoznámého dirigenta Ch. Mackerrase. Značnou část nadšeně aplaudujících diváků tvořili zahraniční návštěvníci. Vždyť Janáček je dnes jedním z nejhranějších, snad vůbec nejhranějším operním skladatelem 20. století ve světě! Jeho díla jsou přijímána s nadšením v nejvýznamnějších operních domech. Pokud Mistr Leoš z kteréhosi obláčku tam nahoře vše sledoval, a jak měl ve zvyku, pečlivě zapisoval, nejspíš pohodil bílou lví hřívou a unaveně zabručel: Mí Brňané mi stále ještě nerozumějí.

Brněnský deník Rovnost, 2004

Nesmrtelnost s tajenkou

V bájných šedesátých letech (bájných již proto, že šlo o čas mého mládí) Jan Skácel byl mi nejbližším básníkem, Milan Kundera beletristou. Směšné lásky mne oslovily (obdobně jako Skácelova poezie) úsporností slov, zde ovšem i sdělením o směšnosti, které se mé lásky nikdy nevyhýbaly. Směšnost je atributem existence a života, a tudíž i lásky, což sděluji při vědomí, že názory žen mohou být prudce opačné a až divoce vážné.

Nedivím se, že pokud světově proslulý spisovatel do Brna přijede, tak inkognito, a nepodivuji se, že neuvádí poslední díla v mateřštině, píše-li své romány francouzsky. Stálo by mnoho úsilí a stále cennějšího času, kterého je víc třeba pro slova dosud z myslí na papír nepřevedená. Nikdo není nesmrtelný, o nesmrtelnosti lze rozvažovat a psát, jen dokud žijeme.

Mohu-li radit, z veřejné knihovny si Nesmrtelnost nepůjčujte. Když se mi román slavného brněnského rodáka dostal do rukou, vypadal, jako by prošel všemi předpeklími, několikrát byl vynesena z trosek hořících domů, zaplavala si při povodních a tucetkrát posloužil jako podtáček při snídaních v trávě. Pro autora jsou takové doklady čtenářského zájmu snad vítaným soustem, pro čtenáře míň.

Vidím před sebou chlápka s prsty umatlanými od čokoládové pochoutky, žmoulajícího list za listem, jako by odstraňoval nějakou svědivou vyrážku, či fousáče s brýlemi a s cigaretou, z níž padá mezi listy popel jak pozdrav z krematoria. Nebo snad čtenářka? Trochu divadelním gestem, jako by byla na scéně, pozvedá prst zvolna do výše až k růžovým ústům, která při pootvření na okamžik zrudnou špičkou jazyka, ten po setkání s prstem vklouzne zpět, ruka klesne ke knize do klína, poté nasliněný prst ve spolupráci s druhým suchým uchopí list jako strávenou již kořist a do rožku papíru přidá další z mnoha otisků. To nejhorší mne však teprve čekalo.

Se zapůjčenou Nesmrtelností si někdo zle zařadil a zaměnil ji s čímsi na způsob učeb-

ních skript. Neznámý chlap (nebo snad ženská?) výrazně podtrhal různé pasáže a okraje listů popsal zásadními poznámkami, z jeho pohledu jistě ne marginálními. Jasně mi vykolíkoval, co číst zvlášť pečlivě, jak vnímat a chápat text. Analyzoval a oglosoval dílo tak říkajíc do poslední mrtě. S každou další stránkou jsem měl před očima méně již autora, stále však více vlezlého kritika a glosátora, jednoho z těch, kteří přečetli vše a dokáží to vše vyložit, až ztratíte chuť cokoliv nadále číst. Je opravdu zvláštní, že ještě nikdo, alespoň v Americe, nezastřelil vykladače filmů, kteří vám odvypráví a rozeberou děj před projekcí. Tyto lidi částečně omlouvá, že jsou za tuto činnost, byť nejspíš mizerně, přece však placeni.

Kterým zlořečeným puzením je však veden anonymní glosátor? Odpovím krátce: potřebou nesmrtelnosti. Doufá se jí zmocnit zásahy do knihy, která ho navíc podněcuje příznačným titulem. Může však být nesmrtelným, kdo se skrývá v anonymitě? Existuje tisíc důvodů pro tvrzení, že právě anonymita je nesmrtelná, nebo mívá alespoň dlouhé trvání.

Vševěd, který obohatil knihu autora o množství dalších stran a vydláždil mi cestu k poznání a pochopení, bude žít nejméně tak dlouho, dokud se výtisk knihy Milana Kundery bude půjčovat. Anonymní glosátor se zapsal do dějin zlatým písmem, byť anonymně a neořezanou tužkou. Zatímco já dávno nebudu mít oči ke čtení, vlezlé poznámky v Nesmrtelnosti budou žít dál svým parazitním životem.

Možná také, že časem bude stávající anonymita autora podrobnou analýzou písma a stylu jazyka rozkryta a identifikována. Vysokých škol humanitního zaměření přibývá, absolventi hledají nové možnosti uplatnění a seberealizace, pole vědeckého bádání společenských věd se rozšiřuje, na poznámky k Nesmrtelnosti se vrhnou výzkumníci všech směrů. Zjistí možná, že pachatelem byl student, který se později vypracoval v renomovaného literárního vědce a kritika. Nebo šlo o renomovaného literárního vědce a kritika, který si Nesmrtelnost za své nekoupil, zato však vypůjčenou chuť počmáral. Pokud věda tímto směrem svůj zájem nezaměří, ostrooký glosátor zůstane navždy v anonymitě utajený, avšak, běda, také nesmrtelný.

BrnoŽurnál, 2014

Merhautovo divadlo

Josef Merhaut (1863–1907), básník, prozaik, divadelní kritik, je autorem těsně spjatým s Brnem a Moravou, přitom z těch, kteří přišli do moravské metropole z Čech, aby tu pevně zakořenili a srostli s prostředím, které se jim stalo skutečným domovem. Mladého Merhauta zavála do Brna osudová náhoda, na kterou vzpomíná v jednom ze svých fejetonů: „Tenkrát v prosinci divadelního roku 1884 to bylo, co v redakci starého pražského Pokroku podával jsem J. L. Turnovskému studii o paní Sklenářové, psanou k jeho žádosti pro Zábavné listy. Sivé oči starého literáta přeměřily si mne zkoumavě. Jakoby mne

Před seancí

Vyvolávání duchů si žádá koncentraci. Dalo by se čekat, že aktéři před seancí relaxují, jogínsky stojí na hlavách, lotosové květy ve zvláštním vytržení, pohrouženi do vlastního nitra. Kdepak. Tady nic takového. Jako obvykle se zkouší, vystoupení se piluje ještě pár minut před zahájením.

Dům umění je dosud neprodyšně uzavřen, před ním lidstva jak o pouti, snad i proto, že člověk raději vyvolává duchy cizí než vlastní. Vyprodáno je dávno předem, všichni venku však doufají nebo věří na zázrak. Od parku to někteří zkoušejí oklikou u zadního vchodu. Přátelé přátel nebo jen ti s drzým čelem, řídící se hop, nebo trop, do ní, nebo po ní. Každou vteřinu tam rozřinčí zvonek. Neotevřou tu druhou frontu? přemýšlejí ti, co mají své zkušenosti s nákupem nedostatkového zboží, a ty mají všichni. Konečně se otevírá hlavní brána, ovšem jen pro majitele vstupenek. Šťastlivci vtrhávají jak revolucionáři do Bastily, pádí k šatně, pak se derou, připraveni k boji o nejlepší místočko. Sál, kde hrají Provázci, je jako každý večer po strop natřískaný. Požárníci se zdají být na smrt zbledlí. Jak se tohleto sem vejde... Mít nervy jak provazy a nemyslet na nouzový východ, zní příkaz kdesi uvnitř pod krunýři propocených uniforem.

Skupinka herců vychází z herecké šatny, spousta těch, kteří nemají lístky, vztahuje ruce, žádá, prosí, odvolává se na přátelství, známé a všechny svaté. Brno je malé, všichni zde jsou nějakým způsobem příbuzní příbuzných, známí známých, přátelé přátel, nepřátelé nepřátel, všichni lační dostat se zrovna dnes na Seanci. Jenže těch bez lístků je tolik, že sami by naplnili hned několik představení a budovu až po střechu. Teď čekají na kouzelné slůvko nejvyššího z herců, který právě vystoupil z podzemí šatny. Slůvko, jež by otevřelo vstup do hlediště již teď beznadějně napěchovaného.

„Je mi líto,“ obrací se ke všem s upřímným, téměř provinilým pohledem. Zdá se, že mim opravdu nerad sděluje špatnou zprávu.

„Lístky už opravdu nejsou. Ani jeden.“ Tahle replika není hraná.

Zatím uvnitř v sále je stále těsněji, nadále však pokračuje pout' jakoby nekončícího davu a hledání volného místa za pomoci bystrookých dívek pořadatelek, cvičených k nalezení sebemenší volné skulinky v hledišti. Jde o pátrání podobné hledání slunečního paprsku v olovu listopadové oblohy. Jak se nakonec všichni ti lidé nějak usadili, dosud nikdo nezjistil.

Jako poslední zaujímají bojové místo hasiči. No, místo... dá-li se tomu tak říct. Tísni se jako všichni ostatní, množství lidí v nejtěsnější blízkosti se stává téměř jednotlým tělesem, snad i s jedinou společnou duší, v níž se rozplývá i požárnícká profese. Ve tmě a lidské blízkosti se ztrácí vše, zůstává jen jakési kolektivní očekávání. Zhaslo světlo, Seance začíná.

Kdyby byl všeho dostatek, prý bychom nestáli a neznali žádné fronty. Tak se alespoň říká. To pravidlo má jednu výjimku: dobrého a kvalitního není nikdy dost. Kdyby měla naplnit zájem diváků, musela by se Seance Bolka Polívky hrát v hodně nafukovací hale. Pravidlo platí nejen o tomto provázkovském představení, ale o řadě dalších.

Ostatně, nikdo přece neví, v jaké podobě andělé cestují.

/Za úspěchem masek stáli možná i andělé/